

אכילת שובע בקרבן פסח

א. חיוב אכילת שובע בקרבן הפסח

ב. דין כללי בקודשים, כדרכם של מלכים

ג. סייג לשבירת עצם

ד. מצווה מן המובחר

פתיחה

במאמר זה נדון בחובה לאכול את הפסח אכילת שובע. לחיוב זה, המוזכר בדברי תנאים ואמוראים, לא מצאנו נימוק בתלמוד הבבלי. בפרק הראשון נביא את המקורות בדברי חז"ל שבהם נלמד חיוב זה, ובשלושת הפרקים הבאים אחריו נציג שלוש שיטות ראשונים להסבר החיוב, שיטה אחת בכל פרק.

א. חיוב אכילת שובע בקרבן הפסח

קרבן הפסח צריך להיאכל על השובע:

"על מצות ומרורים יאכלוהו", מכאן אמרו: הפסח נאכל אכילת שבע, ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע (מכילתא דרבי ישמעאל, בא, מסכתא דפסחא פרשה ו).

מלשון הפסוק למדו חכמים שהאכילה המרכזית בליל הסדר היא קרבן הפסח, והמצה והמרור טפלים לו, אם כי יש מצווה נוספת לאכול מצה בפני עצמה בלילה זה. כך הסביר הרמב"ם בספר המצוות את המכילתא, כשהוא מנמק מדוע לא מנה כמצוות עצמאיות את אכילת המרור ואכילת המצה בהקשר לקרבן פסח:

ולשון מכילתא: "צלי אש ומצות על מרורים¹ - מגיד הכתוב שמצות הפסח צלי מצה ומרור", כלומר שהמצוה היא קבוץ אלה... ושם אמרו "יאכלוהו", מכאן אמרו חכמים הפסח נאכל אכילת שובע ואין מצה ומרור נאכלין אכילת שובע. לפי שעיקר המצוה

1 המכילתא דורשת את הפסוק העוסק בפסח שני, ואילו הרמב"ם הביא את המכילתא כדורשת את הפסוק שבפסח ראשון. כך כתב הרמב"ם גם בהלכות קרבן פסח פ"ח ה"ג. ראה על כך בשו"ת מעשה נסים סי' ו, ובתורה תמימה שמות י"ב, ח.

אכילת הבשר כמו שאמר "ואכלו את הבשר בלילה הזה", והמרור מהנגרר אחר בשר הפסח וחיוביו כמו שיתבאר מלשונות אלו למי שיבינם (מצוות עשה נו).

אף היו אוכלים קודם לקרבן הפסח קרבן חגיגה מיוחד, שהוקרב ביום י"ד בניסן:

חגיגה הבאה עמו היא נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השובע (תוספתא פסחים פ"ה ה"ג).

אמנם, לא בכל שנה היו מביאים קרבן חגיגה:

[משנה] אימתי מביא חגיגה עמו? בזמן שהוא בא בחול, בטהרה, ובמועט. ובזמן שהוא בא בשבת, במרובה, ובטומאה - אין מביאין עמו חגיגה.

[גמרא] ... אמר רב אשי: שמע מינה: חגיגת ארבעה עשר לאו חובה היא. דאי סלקא דעתך חובה היא - תיתי בשבת, ותיתי במרובה, ותיתי בטומאה. ובמועט מיהו מאי טעמא אתיא? כדתניא: חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השבע (פסחים סט ע"ב - ע ע"א).

קרבן החגיגה הבא עם קרבן הפסח, נועד לסייע לכך שקרבן הפסח יאכל על השובע.² תיאור כזה, שמביאים קרבן חגיגה עם קרבן הפסח, נמצא על פי המדרש בפסח שעשה המלך יאשיהו:

וישחטו הפסח ויזרקו הפנהנים מידם והלויים מפשיטים. ויסירו העלה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם להקריב לה' פתובב בספר משה וכן לקר. ויבשלו הפסח באש פמשפט והקדשים בשלו בסירות ובהנדים ובצלחות ויריצו לכל בני העם. (דהיי"ב ל"ה, יא-יג).

על כך נאמר במדרש:

והקדשים בשלו בסירות ובודדים ובצלחות ויריצו לכל בני העם - והיינו חגיגת הבאות עם הפסח, כדי שיהא הפסח נאכל על השובע (שכל טוב, מהדורת בובר, שמות י"ב, ט).³

2 בכלי חמדה, במדבר, עמ' מו, א - מח, א, דן האם גם פסח שני צריך להיאכל על השובע.
3 כך פירש גם הרמב"ן (דברים ט"ז, ב): "ויהיו קדשים אשר בסירות להריץ לפני העם לאכול לשבעה, כענין החגיגה שקבלו רבותינו" (פסחים ע ע"א).

ב. דין כללי בקודשים, כדרכם של מלכים

התורה מזהירה שיש לאכול קרבן פסח צלי, לא נא ולא מבושל. זאת בשונה מקרבנות אחרים, שאין חיוב גמור לאוכלם צלויים אלא רק סדרי עדיפות (כמבואר להלן). אך הפסח שווה לקרבנות אחרים בכך שיש לאוכלו על השובע.

יש ראשונים שנימקו את האכילה על השובע בקרבן פסח, כדין כללי באכילת קודשים, שגם הם נאכלים על השובע, בכל טיבול שהוא, ויש עדיפות לאכילתם צלויים. כוהנים האוכלים קרבנות אחרים, אוכלים על השובע:

וְזֹאת תֹרַת הַמִּנְחָה הַקְּרִיב אֹתָהּ בְּנֵי אֶהְרֹן לְפָנַי ה' אֵל פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ. וְהָרִים מִמֶּנּוּ בְּקִמְצוֹ מִסֵּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשְׁמֶנֶה וְאֵת כָּל הַלֶּבֶנָה אֲשֶׁר עַל הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ יַיִח וְיִחֹחַ אֲזַכְּרֶתָּה לָהּ. וְהִגִּדְתָּתָּה מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אֶהְרֹן וּבָנָיו מִצֹּת תֹּאכַל בְּמָקוֹם קֹדֶשׁ בְּחֶצֶר אֹהֶל מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ (ויקרא ו', ז-ט).

פעמיים נזכר בפסוק האחרון, שעל הכוהנים לאכול את המנחה. על כך דרשו חכמים:

והתניא: "יאכלו". מה תלמוד לומר? מלמד שאם היתה אכילה מועטת, אוכלין עמה חולין ותרומה, כדי שתהא נאכלת על השבע. "יאכלוה", מה תלמוד לומר? שאם היתה אכילה מרובה, אין אוכלין עמה חולין ותרומה, כדי שלא תהא נאכלת על הגסה. (תמורה כג ע"א).

לא מוסבר מדוע יש לאכול את הקרבנות על השובע.

דין אחר קשור לאכילת המנחה על ידי הכוהנים:

ורש"י כהנים ליתן בשיירי מנחות יין שמן ודבש

(תוספתא מנחות פ"ה ה"ז; שם סוטה פ"א ה"ט).⁴

את טעם הדבר, לומדת הגמרא מפסוק שנאמר על מתנות כהונה:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל אֶהְרֹן וְאֶנִּי הִנֵּה נֹתְתִי לָךְ אֶת מִשְׁמַרְתְּ תְרוּמַתִּי לְכֹל קֹדֶשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ נֹתְתִים לְמִשְׁחָה וּלְבִנְיָךְ לְחֶק עוֹלָם: (במדבר י"ח, ח)

ורש"י הכהנים ליתן לתוכו יין ושמן דבש. מאי טעמא? אמר קרא: "למשחה" - לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין⁵ (סוטה טו ע"א).

⁴ עם זאת, בגמרא (מנחות כא ע"ב) נאמר: "יאכלו - שיאכלו עמה חולין ותרומה כדי שתהא נאכלת על השובע, אפילו הכי מלח דקדשים לא יהיבין להו". אין מולחים את הבשר שהכוהנים אוכלים, במלח של קדשים. העושה כן מועל.

על קרבנות אחרים שכוהנים אוכלים אותם, נאמר שהם יכולים לאכול אותם בכל דרך שיבחרו: "בכל מאכל" (משנה זבחים פ"ה משניות ג-ח; פ"ו מ"א). ובאופן כללי:

ובכולן - הכהנים רשאים לשנות באכילתן, לאכלן צלויין ושלוקין ומבושליין, לתת לתוכו תבלי חולין ותבלי תרומה, דברי ר' שמעון. ר' מאיר אומר: לא יתן לתוכו תבלי תרומה, שלא יביא התרומה לידי פסול (משנה זבחים פ"ה ה"ז).

גם שם נאמר אותו הנימוק:

ובכולן כהנים רשאים. מאי טעמא? אמר קרא: "למשחה" - לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין (זבחים צא ע"א).

רב חסדא נותן בכל זאת עדיפות לאכילת הקרבן כשהוא צלי ובחרדל:

אמר רב חסדא: מתנות כהונה אין נאכלות אלא צלי, ואין נאכלות אלא בחרדל, מאי טעמא? אמר קרא: "למשחה" - לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלים (חולין קלב ע"ב).

העירו ראשונים, שבמשנה ובגמרא בזבחים נאמר שהכוהנים יכולים להכין את הקרבן לאכילה בכל אופן שטעים וערב להם, מפני שכך דרכם של מלכים, ואילו לפי רב חסדא, דווקא אכילת צלי ובחרדל היא דרכם של מלכים. יש המסבירים, שאכן יכול הכוהן לאכול בכל דרך שירצה ואין הכוונה דווקא לצלי,⁶ ויש המוסיפים שאם אין לו עדיפות מיוחדת בין אכילת צלי שלוק או מבושל, אזי קובע רב חסדא, שיש לאכלם צלי.⁷

5 הדרשה "למשחה" - לגדולה, בהקשר של מתנות כהונה, נמצאת גם בירושלמי (תרומות פ"ה ה"א; ביכורים פ"ב ה"א), אך שם לא מופיעה התוספת "כדרך שהמלכים אוכלים". הביטוי "למשחה", במשמעות של גדולה, מופיע גם בפסוק: "ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם" (שמות כ"ט, ט). שם מפרש רש"י: "למשחה - להתגדל בהם, שיש משיחה שהיא לשון שררה, כמו: 'לך נתתים למשחה' (במדבר י"ח, ח), 'אל תגעו במשיחי' (תהילים ק"ה, טו)". ראה עוד ברשב"ם וברמב"ן שם.

6 רמב"ן, רשב"א, ריטב"א (חולין שם); הר"ן (חולין מה ע"ב בדפי האלפס), ועוד.
7 תוספות (חולין שם, ד"ה אין נאכלים); רא"ש (חולין י, ו), ועוד. וכך פסק גם בשולחן ערוך (יורה דעה סא, יב). הרמב"ם כותב בהלכות ביכורים (פ"ט הכ"ב): "אין הכהנים אוכלין המתנות אלא צלי בחרדל שנאמר למשחה כדרך שאוכלים המלכים", ואילו בהלכות מעשה הקרבנות (פ"ה ה"י) פסק שיכולים לאכלם בכל דרך שירצו. המשנה למלך (שם בהלכות מעה"ק) יישב את הסתירה ברמב"ם כדרכם של הראשונים לעיל. וראה עוד רש"י בזבחים עו ע"א ד"ה לשנות ובמנחות נח ע"א ד"ה דבש, ותוספות בפסחים כ ע"א ד"ה אלא ובחולין לז ע"ב ד"ה כי.

נראה שיש שתי הבנות למהות דרכם של מלכים: אובייקטיבי - החפצא, סובייקטיבי - הגברא. הסוברים שישנה עדיפות למאכל צלי, הוא מפני שההתייחסות היא למאכל עצמו, וצלי (החפצא) הוא מאכל משובח שמלכים נוהגים לאכול (=אובייקטיבי). הסוברים שניתן לאכול בכל דרך שהיא, זהו גם כן ביטוי למאכלם של מלכים, ביכולתו של כל מלך (הגברא) לבחור את המאכל האהוב עליו (=סובייקטיבי).

כאמור לעיל, אין בדברי תנאים או אמוראים הנמקה מדוע על כוהנים לאכול קרבנות על השובע. יש ראשונים המנמקים זאת באותו אופן שבו נימקה הגמרא, מדוע כוהנים יכולים לסדר את נאכל הקרבנות בדרך הרצויה להם. אף זוהי גדולה, כדרכם של מלכים.⁸

סיכום ביניים

בקרבנות אחרים מלבד קרבן פסח, מצינו שתי הלכות מרכזיות כיצד יש לאכול את הקרבן או שיירי המנחה:

1. אכילתם על השובע, כשהאמצעי לכך הם חולין או אף על ידי תרומה, ועל פי מספר ראשונים הנימוק הוא "למשחה" - לגדולה, כדרכם של מלכים.
2. מותר לאכול את הקרבנות בכל תוספת שהיא, על פי טעמו של הכוהן האוכל, אם כי ישנה עדיפות שיאכל אותה צלי ובחרדל, וכאן הנימוק מפורש - כדרכם של מלכים.

* * *

כאמור, יש ראשונים שזיהו את אכילת השובע בפסח עם אכילת השובע בשאר הקרבנות. כך כותב רש"י:

הפסח שהוא נאכל באחרונה על השבע, שכן חובת כל הקרבנות, כדקיימא לן (חולין קלב ע"ב) [מסורת הש"ס: סוטה טו ע"א]: "למשחה" - לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין (פסחים פו ע"א ד"ה אין מפטירין).⁹

כך הסביר זאת הרב שניאור זלמן מלאדי:

8 תוספות הרא"ש (הוריות י ע"ב); מרדכי (פסחים, סדר של פסח, לח ע"א).
9 כך סוברים גם הרשב"ם ורבינו דוד (פסחים קיט ע"ב); המאירי (פסחים קיד ע"ב). ראה גם רש"י פסחים ע ע"א: "על השבע - שיהיו נהנין באכילתו ותיחשב להן".

בזמן שבית המקדש היה קיים היו אוכלין הפסח בסוף כל הסעודה כדי שיהיה נאכל על השובע, דהיינו שהפסח יהא גמר כל השביעה כדי שיהיו נהנין באכילתו ותחשב להם. שאכילת כל הקדשים צריך להיות דרך חשיבות וגדולה, שנאמר: "קדשי בני ישראל לך נתתם למשחה", כלומר לגדולה וחשיבות כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים (שו"ע הרב, אורח חיים תעז סעיף א).

בנימוק "למשחה - לגדולה", מוסבר מדוע ניתן לאכול ולהטעים את מתנות הכהונה לפי רצונו של הכוהן, כשיש עדיפות לצלי, אך זה לא הנימוק מדוע כוהנים אוכלים קרבנות אחרים על השובע.¹⁰ נראה שרש"י וראשונים נוספים מרחיבים את הלימוד: "למשחה - לגדולה, כדרך של מלכים", גם על מנת להסביר הלכות ומנהגים אחרים הקשורים לאכילת הקרבן, ולא רק באשר לאופן הכנת המאכלים. כך למשל, במקום אחר, מסביר רש"י מדוע כוהנים אינם יכולים לאכול קודשים כשהם אוונים, ואף אם הכוהן הגדול גירש את אשתו קודם (יומא יג ע"ב), בכל זאת אסור לו לאכול כי יש לו צער כאונן:

ובקדשים בעינין שמחה וגדולה, דכתיב "לך נתתם למשחה" - כדרך שהמלכים אוכלים¹¹ (יומא יד ע"א, ד"ה מי לא מיטרד).

לפיו, גם החובה לאכול שלמים בשמחה, מנומקת בנימוק זה, שכך דרכם של מלכים.¹²

התוספות למשל, מסבירים מדוע מותר לכוהנים לישב בעזרה כשהם אוכלים קודשים קלים, למרות שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד:

היינו טעמא דמותר לישב ולאכול קדשים, דבאכילת קדשים כתיב בהו "למשחה" - לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין, והיינו מיושב (יומא כה ע"א ד"ה אין; תוספות רי"ד יומא ו ע"א, ושם כה ע"א).

ומכאן שרש"י, התוספות וראשונים נוספים סבורים, שאכילת קודשים על ידי הכוהנים בגדלות כדרכם של מלכים, הוא עיקרון רחב, שניתן להסביר דרכו גם מספר הלכות שקשורות לקרבן פסח.

10 כך הקשה הרב שמואל אליעזרוב, דבר שמואל פסחים קכ ע"א.

11 חולין קלב ע"ב.

12 כך הסבירו גם רבינו אליקים והריטב"א (שם); אך תוספות ישנים (שם) שואל על רש"י, שהדרשה נאמרה על ענין אחר: "ותימה, דלא אשכחן האי דרשא על כי האי גוונא, אלא הא אין נאכלין על צלי וחרדל (חולין קלב ע"ב)?" ומסביר את הגמרא שם אחרת.

אכן, ספר החינוך מנמק מספר מצוות בהלכות קרבן פסח, בנימוק זה - שכך דרכם של מלכים:¹³

אכילת צלי - שנצטוינו לאכול צלי דוקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי, לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל, כדי למלא בטנם. ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כוהנים ועם קדוש ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות (מצוה ז).

לא להותיר מבשר הפסח - שנצטוינו שלא להותיר ממנו, הענין הוא כדרך מלכים ושרים שאינם צריכים להותיר מתבשילם מיום אל יום, ועל כן אמר שאם יותר ממנו שישרף כדבר שאין חפץ בו, כדרך מלכי אדמה. וכל זה לזכור ולקבוע בלב שבאותו זמן גאלנו השם יתברך מעבדות, ונעשינו בני חורין, וזכינו למלכות ולגדולה (מצוה ח).

שלא לשבור עצם מקרבן הפסח - שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשרבם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים. ועל כן בתחלת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כוהנים ועם קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה. ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושין נקבע בנפשותינו הדבר לעולם (מצוה ט).¹⁴

לפרשנות זו, הדרשה "למשחה" - לגדולה, איננה מצטמצמת רק לאופן אכילת הקדשים, אלא גם למצוות והלכות הנוהגות אחרות, הנוהגות בקרבן פסח.

מעבר לעובדה שמדובר על הלכות הקשורות לאכילת הפסח, הגרי"ז סולוביצ'יק עמד על חידוש משמעותי בהחלת הביטוי "למשחה" בקרבן פסח:

¹³ כל הציטוטים ממהדורת מכון ירושלים, ירושלים תשנ"ב.

¹⁴ הרמב"ם (מורה נבוכים חלק שלישי פרק מו), מנמק אחרת את טעמי המצוות הללו: "אמנם החקים המיוחדים בפסח, והוא שיאכל צלי אש לבד, ובבית אחד, ועצם לא תשברו בו - כל אלו טעמים מבואר, כי כמו שהמצה מפני החפזון שלא היה שם פנאי לעשות תבשיל ולתקן מאכלים, ואפילו להתאחר לשבור עצמותיו ולהוציא מה שבהן נאסר, כי כבר זכר עקר הענין בכל אלו, והוא אמרו "ואכלתם אותו בחפזון", ואין עם החפזון פנאי לשבר העצמות, ולא לשלוח ממנו מבית לבית ולהמתין השליח עד שישוב, שאלו כולם מעשה ההתרשלות והפנאי, והכונה היתה להראות החפזון והמהירות כדי שלא יתאחר אחד מהם ולא יוכל לצאת עם המון העם ויוכלו להזיקו, והתנכל לו. וצוה לעשות הענינים ההם לנצח, לזכרון איך היה הענין, כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת למועדה וגו'".

צריך מובן, הלא בכל הקדשים הדין דנאכלים על השובע? וצ"ל דהך דינא שתהיה נאכלת על השובע הוא דוקא באכילת כהנים, ולא באכילת בעלים. ובאכילת פסח הוא דין מיוחד מקרא ד"ואכלו את הבשר בלילה הזה"¹⁵.

לפיו, החידוש בקרבן פסח הוא שגם אכילת בעלים היא על השובע, מה שלא נמצא בקרבנות אחרים שבהם לעתים גם הבעלים אוכלים.¹⁶ אך הוא איננו מסביר מדוע כאן בקרבן פסח דווקא, אכן הבעלים אוכלים על השובע.

הרב **שאול ישראלי**¹⁷ מסביר את הרעיון הגלום בדבר, כשהוא נעזר בדברי ספר החינוך המסביר מדוע הקרבנות נאכלים על ידי הכהנים:

ובאמת כי מן הנהגת הכבוד אל הקרבן שהכפרה תלויה בו, להיותו נאכל אל המשרתים בעצמם ולא שיתנוהו לעבדיהם ולכלבם או ימכרוהו לכל קונה, וכן מן הכבוד הוא שיאכל במקום קדוש, וכן שלא ישהו אכילתו הרבה כדי שלא יסריח ויהיה הנפש קצה בו, הלא כל זה מראה בעניין גדולה וחשיבות (ספר החינוך מצוה קב [ומצוה קלד]).

מכאן למד הרב ישראלי:

זה גופא שהקרבן מתכבד על ידי אכילת הכהנים, הרי הוא כבוד וגדולה לכהנים, שאכילתם כל כך חשובה שמתכבד בהם הקרבן, וזהו עניין נוסף על הגדולה הכללית של הכהנים שישנה בכל מתנות כהונה, וגם זה נכלל במה שנאמר למשחה... ולכן בכל מתנות כהונה על ידי אכילתה בצלי וחרדל יש בזה כדי להדגיש את הגדולה הכללית... ומאחר וגם בקרבן פסח ישנה מצוות עשה מצד הקרבן שיאכל על ידי הבעלים כמו בקדשים בחלק הכהנים, צריך לומר שבפסח ישנו גם כלפי כל ישראל ההתכבדות של

15 מובא אצל הרב חיים הלוי סולוביצ'ק, **חידושים על הש"ס** [סטנסיל], "בדין אכילת פסח על השובע".

16 הרב יקותיאל יהודה הלברשטם, האדמו"ר מצאנז, (שו"ת **דברי יציב**, או"ח סי' רה), כותב שאכן דין למשחה שייך רק באכילת כהנים ולא באכילת ישראל, ולכן מסיבה זו לא קיבל תוספות את הסבר רש"י. ראה שם באריכות בדיונו בסוגיה זו.

17 הרב שאול ישראלי, "במצות אכילת קרבן פסח על השובע", **שערי שאול** פסחים, עמ' קעב-קעג (מופיע גם **בעמוד הימיני** סי' נא). בתחילת דבריו שם הוא דן בדברי הגר"ז בחידושו למנחות כא"ב (בני ברק הוצאת מישור תשנ"ו, עמ' קטז-ק"ז), העוסק במחלוקת רש"י ורמב"ם, אם יש מצות אכילת קדשים בחלק הבעלים, או שזה רק בחלק הכהנים. דברים דומים לר"ש ישראלי, כותב בקצרה: הרב יהושע וייצמן, "קרבן פסח- קרבן ציבור או קרבן יחיד", **משוש הארץ**, עמ' קיט-קכ. על קרבן פסח כקרבן ציבור, ראה מאמרי: "קרבן פסח שחל בשבת", **מעלין בקדש**, יא (תשס"ו), עמ' 139-152.

קרבן פסח על ידי שישראל יאכלוהו, וחוזר מעתה גם למשחה שנאמר בקרבנות בהלכות הכהנים, בקרבן פסח גם לגבי ישראלים כולם. ואתי שפיר מה שכתב רש"י ורשב"ם והרא"ש, שאכילה על השובע היא מדין "למשחה", שישנו בכל הקרבנות, שהכוונה על חלק הכהנים בקרבנות. שבקרבן פסח הישראל משתווים למצות עשה שישנה לכהנים בחלקם בשאר הקרבנות, וגם בישראל יש בקרבן פסח דין "למשחה", שבא על ידי מצות עשה דאכילת הקרבן.

לפיו, בלילה זה גם הישראלים הם כבני מלכים באכילת בשר הקודשים. כל אחד הא מעין כוהן גדול קטן בביתו, במקום שהוא אוכל את הקרבן. ישנה התפרצות החוצה של המקדש לכל אחד בביתו, וממילא עליו להתנהג כמלך.

ג. סייג לשבירת עצם

בירושלמי מובאת תוספתא בה נאמר, שיש לאכול קרבן פסח על השובע, ומוסבר מדוע יש לאכול קרבן פסח על השובע:

תני חגיגה הבאה עם הפסח היתה נאכלת תחילה כדי שיאכל הפסח לשבע. ולא יאכל הפסח לשבע? ר' יוסי בי ר' בון בשם ר' יעקב בר דסיי: שלא יבא לידי שבירת עצם (ירושלמי פסחים פ"ו ה"ד).

על כך כותבים התוספות:

ואומר ריב"א דמשמע בירושלמי דהא דפסח נאכל על השבע היינו מדרבנן גזירה משום שבירת עצם, שאם לא הייתה באה על השבע מתוך שהוא רעב לאכול הבשר שסביב העצמות היה בא לידי שבירתן (תוספות פסחים ע"א ד"ה לאו).

לפי ריב"א, מדובר על גזרה של חכמים, שמגמתה למנוע מלעבור על איסור תורה: "ועצם לא תשברו בו" (שמות י"ב, ח). אין מדובר על תקנה שיש לה מגמה חיובית - גדולה בדרכם של מלכים, אלא סייג למניעת עבירה. במקום אחר מרחיבים התוספות עוד, מדוע דווקא בקרבן פסח חוששים לשבירת עצם:

מפרש בירושלמי דמשום הכי נאכל על השובע, שלא יבא לידי שבירת עצם, וכתב: "ועצם לא תשברו בו" ... וא"ת הא במנחה נמי אמרינן בתמורה (דף כג ע"א) ובמנחות (דף כא ע"ב) דנאכלת על השובע, וליכא למימר האי טעמא? י"ל דהתם היינו טעמא שלא יצא משלחן רבו רעב, אבל במצה לא שייך האי טעמא דלאו משלחן רבו הוא

כולי האי...¹⁸ וחגיגה הבאה עם הפסח, אע"ג דאיכא למ"ד דאית בה משום שבירת
עצם ואפ"ה אינה נאכלת על השובע, היינו משום דפסח בן שנתו הוא ורכיך וחיישינן
לשבירת עצם, אבל חגיגה לא (פסחים קכ ע"א).

לפי התוספות, מכך שאכילת קרבן פסח היא על השובע, יש ללמוד שאין גם לאכול
אחריה דבר. דווקא בקרבן פסח חוששים לשבירת עצם, משום שהקרבן הוא מכבש בן
שנה שעצמותיו רכות. לפיו, מנחות וקרבת אחרים נאכלים על השובע מנימוק אחר:
אין זה כבוד שכוהן יאכל מבשר קדשים - משולחן רבו, שולחן גבוה - וישאר עדיין
רעב.¹⁹

לפי התוספות, אין הנמקה זהה לסיבת אכילת מנחות קרבנות אחרים על השובע,
לבין אכילת קרבן פסח על השובע. קרבנות אחרים - כדי שלא יצא משולחן רבו רעב,
ואילו קרבן פסח, כדי שלא יבוא לידי שבירת עצם.²⁰ כאמור לעיל, ההנמקה לאכילת
קרבן פסח על השובע, מטעם של "למשחה" - לגדולה, כדרכם של מלכים, לא מופיעה
בדברי תנאים או אמוראים, אלא חלק מהראשונים נימקו זאת בטעם זה, שמקורו
בהסברת ההלכה מדוע יכול הכוהן, לסדר את המאכל באיזה צורה שהוא רוצה, כשיש
עדיפות לצלי. מכאן, שאין בהכרח מחלוקת בין הבבלי והירושלמי בטעם אכילת קרבן
פסח על השובע, אם כי בבבלי לא מופיע אף פעם הנימוק שיש לאכול קרבן פסח על
השובע כדי לשבור עצם.

18 לשיטת התוספות (שם ד"ה באחרונה), אוכלים מצה באחרונה לשובע (מה שקרוי כיום מצת
אפיקומן), ואין אוכלים אחריה דבר, כדי לשמר את טעם המצה בפה. כמוהו סבורים ראשונים
נוספים. ראה בספרי מועדי יהודה וישראל, "מנהג אכילת אפיקומן בשיעור שני כזיתים לאחר
החורבן", עמ' 460-467.

19 הרב יוסף אנגל, (אתוון דאורייתא כלל ב, ד"ה והנה) תמה על כך, שהרי אינו אוכל חגיגה
לשובע, ואם כן, מדוע בחגיגה לא חוששים שיצא משולחן רבו שהוא רעב. לפיו, רק בקדשים
שעליהם נאמר שהכוהנים אוכלים משולחן גבוה יש לומר כן, אבל כאן הישראלים אוכלים. אך
נראה לומר, שכאן סוף סוף יוצא שבע, באכילת החגיגה וקרבן הפסח שאחריו. מה גם שכאן
חגיגת הפסח היא רשות, והיא רק כדי לסייע לאכילת קרבן הפסח. באופן כללי יש להעיר
שנימוקו של תוספות, שיש לאכול קרבנות אחרים לשובע שלא יצא משולחן רבו רעב, זה
כנראה חידוש של התוספות, ולא נמצא בחז"ל.

20 ראשונים נוספים מנמקים את חובת אכילת קרבן פסח על השובע, על פי דברי הירושלמי,
כסייג למניעת איסור שבירת עצם, ודנים ביחס שבין נימוק זה, לבין ההלכה שאין מפטירין אחר
הפסח אפיקומן. אין הם מזכירים את ההנמקה של לגדולה כדרכם של מלכים: ראה: הרב זרחיה
הלוי- המאור הקטן, רמב"ן במלחמת ה' (פסחים כו ע"ב בדפי הרי"ף); רבנו מנוח, הלכות חמץ
ומצה פ"ח ה"ט; אור זרוע ח"ב - הלכות פסחים סימן רלו, ועוד.

אמנם, ניתן להסביר שאין כוונת הירושלמי לסייג את אכילת קרבן הפסח מלשבור בו עצם, ולשם כך קבעו לאכול אותו על השובע, אלא שהתורה הקפידה על שבירת עצם, כדי שהאכילה תהיה דרך כבוד, ולכן יש לאכול על השובע וזה למשחה.²¹

המרדכי אכן שואל, למה צריך את הטעם משום שבירת עצם, ולא מספיק לומר שיש לאכול קרבן פסח על השובע:

וי"ל אי לאו טעמא משום שבירת עצם, היה קשה אמאי לא היה הפסח נאכל קודם, כדי שיהיה חגיגה נאכל על השובע, דהא הוי חגיגה כמו פסח וקדשים נאכלין על השובע, דכתיב למשחה כדרך שהמלכים אוכלים דהיינו על השובע, להכי איצטריך טעמא דמפרש בירושלמי, דחגיגה באה קודם הפסח, משום שיהיה הפסח נאכל על השובע, ועוד טעמא אחרינא משום שלא יבוא לידי שבירת עצם. (סדר ליל פסח).²²

לפי המרדכי, הירושלמי אינו עוסק בשאלה, מדוע קרבן פסח נאכל על השובע, אלא בשאלה מדוע מקדימים את קרבן החגיגה לקרבן הפסח. הסיבה שבגללה יש לאכול קרבן פסח על השובע הוא שזה דרכם של מלכים, וכמו בקרבנות אחרים, אם כי כאמור זה לא מופיע בדברי התנאים או האמוראים.

מכל מקום, נראה שתוספות רואים הבדל מהותי בין ההנמקה לאכילת שובע מהטעם "למשחה" - לגדולה כדרך המלכים, לבין גזרה שנועדה למנוע איסור שבירת עצם.

ד. מצווה מן המובחר

הרמב"ם כותב שיש לאכול קרבן פסח אכילת שובע באופן הבא:

מצווה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע, לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר, אוכל מהן תחילה ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשבוע ממנו, ואם לא אכל אלא כזית יצא ידי חובתו (הלכות קרבן פסח פ"ח ה"ג).

הרמב"ם איננו מנמק את חובת האכילה על השובע מפני שכך דרכם של מלכים, שכאמור מקורה בהנמקה ליכולת הכוהן לסדר את מאכל הקרבן לפי טעמו, וכן הוא איננו תולה מצווה זו באיסור שבירת עצם.

²¹ כך כתוב בתוספות השלם, שמות י"ב, ח. ראה עוד ראב"ה ח"ב פסחים סי' תקכה ד"ה ושוב אוכלין.

²² פסחים לח ע"א בדפי האלפס, עמ' שמאלית, 16 שורות מלמעלה.

ביחס לאכילה על השובע בקרבנות אחרים, וכן באשר לאכילת הקרבן לפי טעמו ורצונו של הכוהן, כותב הרמב"ם:

ומותר לאכול את הקדשים בכל מאכל, אפילו הכהנים מותרין לאכול חלקם בין מקדשים קלים בין מקדשי קדשים בכל מאכל, ולשנות באכילתן ולאוכלם צלויים שלוקים ומבושלים ולתת לתוכן תבלין של חולין, אבל לא תבלין של תרומה שלא יביאו את התרומה לידי פיסול. והעצמות הנשארות מותרות ועושה אדם מהם כל כלים שירצה.

הייתה להם אכילה מועטת, אוכלין עמה חולין ותרומות כדי שתהיה נאכלת עם השבע. הייתה להן אכילה מרובה, אין אוכלין עמה חולין ותרומה, כדי שלא תהיה נאכלת אכילה גסה, וכן בשירי המנחות. (הלכות מעשה הקרבנות פ"ה ה"י-יא).

בקרבת פסח מגדיר הרמב"ם את חובת האכילה על השובע כמצוה מן המובחר, ולא כתב כך ביחס לקרבנות אחרים. הכסף משנה והמהר"י קורקוס (שם) כותבים שמקור הרמב"ם הם דברי המכילתא:

"על מצות ומרורים יאכלוהו", מכאן אמרו: הפסח נאכל אכילת שבע, ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע (מכילתא דרבי ישמעאל בא, מסכתא דפסחא פרשה ו).

אך במכילתא לא נאמר שאכילה על השובע בקרבן פסח היא מצווה מן המובחר. המהר"י קורקוס (שם), גם הזכיר את הנימוק למשחה - לגדולה, אך נימוק זה איננו נזכר ברמב"ם.²³

נראה להציע, שמקור דברי הרמב"ם הוא בגמרא לקמן:

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: "כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם"? משל, לשני בני אדם שצלו את פסחיהן. אחד אכלו לשום מצוה, ואחד אכלו לשום אכילה גסה. זה שאכלו לשום מצוה - וצדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשום אכילה גסה - ופושעים יכשלו בם. אמר ליה ריש לקיש: האי רשע קרית ליה? נהי דלא קא עביד מצוה מן המובחר, פסח מיהא לא קא אכיל?
(הוריות י ע"ב).²⁴

23 גם הרב שאול ישראלי (לעיל הע' 14), הסביר את הרמב"ם ע"פ נימוק זה, אך ברמב"ם הדבר לא נזכר כלל. ערוך השולחן הל' קרבן פסח, סי' קצב, ו, כותב שהרמב"ם גם איננו סובר כירושלמי. וכן כותב הגר"ז במנחות (שם).

24 כך הגרסה בגמרא הוריות, דפוס וילנא. גמרא זו מופיעה גם בנזיר כג ע"א, שם הגרסה בסוף המשפט אחרת: "פסח מיהא קעביד" (וכך הגירסה גם בכתבי יד של מסכת הוריות ונזיר).

שלושה מצבים מתוארים כאן: אכילת קרבן פסח למצווה, אכילה גסה ואכילה למצווה מן המובחר, שהיא אכילה על השובע.²⁵ האוכל קרבן פסח באכילה גסה, קיים אמנם את מצוות האכילה, אך לא קיים מצווה מן המובחר, דהיינו אכילה על השובע. מכאן, שאכילה על השובע בקרבן פסח, היא מצווה מן המובחר, וזה מקור דברי הרמב"ם.

מדוע אכילה על השובע בקרבן פסח היא רק מצווה מן המובחר, ולא חובה כמו בקרבנות אחרים? נראה שיש שוני מהותי בין אכילת שובע בקרבנות אחרים לבין קרבן פסח. בקרבנות אחרים, כתב הרמב"ם: "שתהיה נאכלת עם השבע" (הלכות מעשה הקרבנות פ"י ה"א), ואילו בקרבן פסח כתב הרמב"ם: "מצווה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע... אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו, ואם לא אכל אלא כזית יצא ידי חובתו" (הלכות קרבן פסח פ"ח ה"ג). הרמב"ם כתב: "עם השובע" בקרבנות, לעומת: "אכילת שובע", ו"כדי לשובע ממנו" בקרבן פסח. כמו כן, בקרבן פסח, מדגיש הרמב"ם את החובה האישית לאכול לפחות כזית מקרבן הפסח.

הרב ירוחם פישל פערלא, כותב שכונת הרמב"ם לומר שעל אוכל קרבן הפסח, לשובע ממנו עצמו, וזו המצווה מן המובחר, והמינימום של אכילתו על מנת לקיים את המצווה היא אכילת כזית. בו בזמן שבקרבנות אחרים, אין מצווה על הכוהנים לשובע דווקא מהקרבן עצמו, ואין מוטל על כל כוהן לאכול אף לא כזית, אלא שיהיו הכוהנים שבעים באופן כללי מאכילת הקרבן עם הדברים האחרים, ושהקרבן יאכל בסיכומו של דבר.²⁶

את החובה האישית המוטלת על כל אחד ואחד לאכול כזית מקרבן הפסח, ביטא הרמב"ם גם במניין המצוות בספר המצוות. הרמב"ם מונה בקרבן פסח שתי מצוות:

משמעות הדבר היא שאמנם לא יצא ידי אכילה כלל, אבל סוף סוף קיים מצוות שחיטה וצלייה כראוי, ולכן אומר ריש לקיש שאין לקרוא אותו רשע. ראה: רש"י (נזיר והוריות שם); תוספות (פסחים קז ע"ב ד"ה דילמא; בבא קמא קי ע"א ד"ה אכילה); תוספות ישנים (יבמות מ ע"א), ועוד.

²⁵ ראה תוספות הרא"ש, תוספות רבינו פרץ הכהן, מהר"ץ חיות (נזיר כג ע"א).

²⁶ הר"פ פערלא (ספר המצוות לרס"ג, עשה מז-מט). עוד דנו בדברי הרמב"ם: הרב צבי פסח פרנק, מקראי קדש פסח, חלק א סי' כח; הרמ"מ מלויבאוויטש, חידושים וביאורים בש"ס, חלק א, עמ' קכ-קכז; הרב יצחק סנדר, "אכילת קרבן פסח על השובע", אהל רבקה, עמ' רכב-רכט; הרב מאיר ברגמן, אצל חותנו הרא"ם שך, אבי עזרי, הלכות חמץ ומצה פ"ח ה"ז, ובספרו שערי אורה, עמ' צח-צט; הרב שמואל וואזנר, שו"ת שבט הלוי חלק א סי' קנח, וחלק ט סימנים קכא, קכב.

שציוונו לשחוט שה הפסח ביום ארבעה עשר מניסן והוא אמרו יתעלה: "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים"

(ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה נה; [רמב"ם הל' קרבן פסח א, א].)

שציוונו לאכול כבש הפסח ליל חמשה עשר מניסן בתנאיו הנזכרים והוא שיהיה צלי ושייאכל בבית אחד ושייאכל עם מצה ומרור והוא אמרו יתברך: "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו"

(ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה נו; [רמב"ם הל' קרבן פסח ח, א].)²⁷

הרמב"ם מנה מצוות עשה לשחוט קרבן פסח, ומצווה נוספת לאכול את קרבן הפסח, בו בזמן שבקרבנות אחרים, הרמב"ם מונה את האכילה והשחיטה באותה מצוה. על כך כתב הרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק:

הרמב"ם במנין המצוות בקרבן פסח, מנה שחיטתו ואכילתו לשתי מצוות, ובחטאת מנה הכל במצוה אחת. והקשה במעיני החכמה דמה בין זה לזה? ובדברינו יובן היטב. דבכל הקרבנות לא הוי המצוה רק שיהיה הקרבן נאכל ולא על האדם, ומשום הכי הוי אכילתו פרט אחד ממצוות שבאותו קרבן, וכמו הקטרת אימורין דאינו נחשב למצוה אחרת בפני עצמו. אבל בפסח, הוי החיוב על האדם ולא שייך כלל לעשית הקרבן, ומשום הכי הוי שתי מצוות.²⁸ ומשום הכי בכל הקרבנות לא בעינן כזית... דבפסח ומצה הוי החיוב על האדם דהוא מחוייב לאכול פסח, ומשום הכי אם אכל פחות מכזית לא שמיה אכילה, והוי כלא אכל פסח. אבל מצות אכילת קדשים, הא לא הוי המצוה כלל על אדם מיוחד, דהא לא הוי חיובא אקרקפתא דגברא רק המצוה דבשר קדשים יהיו נאכלין (שו"ת בית הלוי, חלק א סי' ב אות ז).²⁹

באשר לשחיטה, מדגישה התורה את החובה הציבורית: "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים" - קהל, עדה, ישראל. ובאשר לחובת האכילה, הפניה היא אישית: "ואכלו את הבשר... יאכלוהו". חובה אישית, לאכול לפחות כזית, ואם אדם אכן שבע

27 אותו דבר כותב הרמב"ם מיד בהמשך (מצוה נז, ונח) ביחס לפסח שני - מצוה לשחוט ומצוה לאכול.

28 כך כותב גם האור שמח (הלכות חמץ ומצה פ"ו ה"א, ד"ה לכן).

29 ראה עוד בית הלוי (חלק ג סי' נא ס"ק ג). אמנם הרש"ש (פסחים קז ע"ב) כותב שאכילת קרבן הפסח היא פרט אחד ממצוות הקרבן.

משיעור זה, בודאי שקיים גם מצווה מן המובחר. אך בדרך כלל השביעה מקרבן הפסח בעצמו היא ביותר משיעור כזית, וזו היא אכן מצווה מהמובחר.³⁰

מדוע ישנה חובה אישית לאכול כזית לפחות, ומצווה מן המובחר לשבוע ביותר מזה מקרבן הפסח? על כך עונה בעל שו"ת אבני נזר:

בפסח כתיב: "ועבדת את העבודה הזאת". אך צריכין להבין מה עבדות יש באכילת הפסח? אך הענין, דעבד מזונותיו משל רבו... וכשהיו עבדים במצרים היו מזונותיהם משל מצרים, וכשיצאו ונעשו עבדי ה' אכלו פסח משלחן גבוה, וזה עבודה. שאכילת הפסח משלחן גבוה, מורה שהם עבדי ה' (חלק יו"ד סימן תנד ס"ק יב). האכילה והשביעה מגופו של קרבן פסח, היא ביטוי להיותנו עבדי ה'.

סיכום

יש לשבוע באכילת קרבן הפסח, ולפחות בכזית ממנו, כדרכם של מלכים, ובכך גם למנוע את החשש של שבירת עצם. אכילת קרבן פסח על ידי ישראלים כמוה כאכילת קודשים על ידי כוהנים, האוכלים משולחן גבוה מקודשי שמים. בפסח, ביום שהחילונו את דרכנו כממלכת כוהנים וגוי קדוש, אנו מגלים בדרך זו את חירותנו, והיותנו עבדי ה'.

³⁰ בכך מיושבת תמיהת הגר"ז (חידושים למנחות כא ע"ב ד"ה והנה בתמורה; מובא גם בחידושי הרב חיים הלוי סולוביצ'יק, על הש"ס [סטנסיל], "בדין אכילת פסח על השובע"), שמשמע מהרמב"ם שיש לאכול אכילת שובע, דווקא בכזית הראשון. לדברינו, אין זו כוונת הרמב"ם.